

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ОБОРОННОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми формування, розбудови та вдосконалення оборонної і безпекової політики Європейського Союзу, спільної зовнішньої та безпекової політики.

Аналізуються основні кроки європейського співтовариства у напрямку створення власної, Європейської безпекової та оборонної політики в контексті нових загроз регіональній і глобальній безпеці, стан та трансформація стосунків ЄС і НАТО у сфері безпеки.

Ключові слова: *Європейський Союз, Західноєвропейський союз, НАТО, безпекова та оборонна політика, спільна зовнішня та безпекова політика.*

Статья посвящена исследованию проблемы формирования, развития и усовершенствования оборонительной политики и политики безопасности Европейского Союза, совместной внешней политики и политики безопасности.

Анализируются основные шаги европейского сообщества в направлении создания собственной, Европейской оборонительной политики и политики безопасности в контексте новых угроз региональной и глобальной безопасности, состояние и трансформация отношений ЕС и НАТО в сфере безопасности.

Ключевые слова: *Европейский Союз, Западноевропейский союз, НАТО, оборонительная политика и политика безопасности, общая внешняя политика и политика безопасности.*

The article is devoted to survey of the problem of formation, development and perfection of defense and safety policy of European Union, of mutual foreign and safety policy.

The basic steps of the European partnership to creation of own, European safety and defense policy in the context of new threats for regional and global safety, condition and transformation of relationships between EU and NATO in sphere of safety.

Key words: *European Union, West European Union, NATO, safety and defense policy, mutual foreign and safety policy.*

Історичний розвиток Європи засвідчує, що гарантування безпеки було і залишається завданням різного типу міжнародних політичних блоків та організацій. Із загостренням нетрадиційних загроз постала потреба зміцнення інституційно-функціональної ролі міжнародних організацій у сфері гарантування безпеки.

Актуальність теми. Динаміка міжнародних процесів свідчить про те, що значення регіональних систем безпеки в забезпеченні стабільності у світі надалі зростатиме. Посилюється взаємозалежність регіональних і глобальних організацій колективної безпеки та оборони

В останні роки спостерігається посилення ролі Європейського Союзу як самостійного гравця в сучасній загальноєвропейській архітектурі безпеки. Важливо підкреслити, що основою спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС залишається дипломатія, яка – в разі необхідності – підкріплюється торгівлею, допомогою, безпекою та обороною. Ця політика спрямована, насамперед, на розв'язання конфліктів та досягнення міжнародного порозуміння.

Метою статті є аналіз Європейської безпекової та оборонної політики (СБОП) як політики в процесі

дедалі тіснішої інтеграції всередині ЄС та у взаємовідносинах з іншими міжнародними організаціями з безпеки.

Питання становлення та розвитку спільної безпекової та оборонної політики ЄС досліджуються багатьма зарубіжними науковцями, зокрема Б. Тонрою, Т. Крістіансеном [12], С. Моршем, Г. Макенстайном [9] та іншими в працях із зовнішньої політики.

Внесок у вивчення різноманітних проблем, пов'язаних з європейською та євроатлантичною інтеграцією, зробили такі вітчизняні науковці, як В. Говоруха, І. Грицьак, Г. Немиря, Л. Прокопенко, О. Рудік, В. Стрельцов, І. Шумляева [1; 2; 3; 5].

Виклад основного матеріалу. У Західній Європі спроби створення нових колективних безпекових структур розпочалися невдовзі після закінчення Другої світової війни. 17 березня 1948 р. Бельгія, Великобританія, Люксембург, Нідерланди і Франція уклали Брюссельський пакт – Договір про спільну діяльність в економічній, соціальній і культурній галузях та колективну самооборону [10].

Завершення холодної війни та перетворення Європейських Співтовариств на міжнародну структуру союзного типу призвели до подальших

істотних змін у відносинах між країнами Європи. Особливо наочно ці процеси позначилися на відносинах у сфері безпеки. На засіданні Європейської Ради в Маастрихті (9-10 грудня 1991 р.) було ухвалено низку рішень щодо спільної зовнішньої політики і політики в галузі безпеки ЄС.

Маастрихтським договором (1992 р.) та пізнішими базовими угодами (Амстердамським договором, 1997 р., Ніщкським договором 2000 р.) було створено Європейський Союз, який став умовною «парасолькою» над Співтовариствами. Компетенцію Європейського Співтовариства було поширено на нееконімічні сфери відносин, а питання спільної оборони було включено до концепції європейської безпеки.

Спільна англо-італійська декларація від 4 жовтня 1991 р. підкреслювала роль ЗЄС як «стратегічного моста» між ЄС і НАТО в галузі безпеки та оборони [8 с. 32-33]. Водночас передбачалося створити міжнародно-політичні умови для розширення воєнно-політичних можливостей європейських структур поза межами НАТО. Компромісним рішенням стало ухвалення Радою ЗЄС «Петерсберзьких завдань» (19 червня 1992 р.), якими на ЗЄС покладалося проведення місій гуманітарного та рятувального характеру, операцій з підтримки миру та «управління кризами», включно з силовими формами миротворчих заходів. Європейські країни НАТО погодилися надавати ЗЄС необхідні ресурси для відповідних воєнних операцій [11, с. 6-7].

Маастрихтський договір та «Петерсберзькі завдання» визначали подвійну асиметрію ЗЄС: у політичному плані ЗЄС був більше пов'язаний із ЄС, а в оперативно-тактичному плані для здійснення своїх військових функцій мав покладатися на НАТО.

Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП) Європейського Союзу має на меті формування спільної оборонної політики, яка може, зрештою, привести до єдиної системи оборони.

СЗБП розвивається як доповнювальна, але не дублююча НАТО структура. Її головним завданням є створення сил та засобів для подальшого розширення можливостей Євросоюзу щодо участі у врегулюванні регіональних та локальних конфліктів, у т. ч. за межами Європи (на Близькому та Середньому Сході, в Африці та інших регіонах світу).

Під час саміту ЄС у грудні 1999 р. (Гельсінкі) був визначений напрям розвитку військової сфери, відомий як Гельсінська Основна Мета, або *Основна Мета 2003*. Відповідно до неї країни-члени ЄС мали досягти оперативної спроможності розгорнути протягом 60 діб військовий контингент чисельністю 50-60 тисяч осіб і підтримувати їх протягом року з метою виконання Петерсберзьких завдань. Ці завдання передбачають гуманітарні, рятувальні та миротворчі місії, залучення військових сил до врегулювання криз, зокрема заходи, спрямовані на встановлення миру.

У травні 2003 р. під час саміту ЄС на засіданні Ради із зовнішньої політики було зазначено, що ЄС досяг практично всіх оперативних можливостей із забезпечення реалізації Петерсберзьких завдань. Практичним підтвердженням цього були дві розпочаті

2003 р. воєнні операції ЄС у межах та поза межами Європи:

– 31 березня – операція CONCORDIA у колишній Югославській Республіці Македонія (контингент ЄС замінив сили НАТО);

– 12 червня – операція ARTEMIS у Демократичній Республіці Конго (повністю автономна операція ЄС).

Наступний етап реалізації ЄПБО розпочався з прийняття у грудні 2003 р. *Європейської стратегії безпеки*, що продемонструвало успішне подолання державами – членами ЄС кризи неузгодженості з питань спільної зовнішньої політики. Цей документ окреслив основні загрози та визначив головні напрями діяльності ЄС щодо попередження нових загроз. Зокрема стверджувалося, що оскільки широкомасштабна агресія проти окремої держави – члена ЄС наразі є неможливою, Європа постає перед потенційними загрозами тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, регіональних конфліктів і незаконної міграції, неефективності дій інституту держави (системи державного управління), організованої злочинності.

У червні 2004 р. була прийнята *Цивільна Основна Мета 2008*. Згідно з її положеннями, у випадку прийняття рішення про початок місії Сили цивільного реагування (СЦР) мають розгорнутися протягом 30 діб. Ці акції можуть проводитися автономно, разом або у тісній співпраці з військовими.

Основна Мета 2010 закликає членів ЄС до 2010 р. бути спроможними відповідати швидкими та рішучими діями, використовуючи всі узгоджені методи, у всьому спектрі операцій із врегулювання криз, що підпадають під дію Договору про Європейський Союз. Із-поміж основних завдань реалізації Основної Мети 2010 можна зазначити такі:

– заснування цивільно-військового органу в рамках Військового штабу Європейського Союзу: цей орган має миттєво брати на себе функції операційного центру в разі проведення певних операцій;

– заснування Європейського оборонного агентства;

– посилення координації спільних дій держав – членів ЄС;

– розвиток дієвого Європейського управління повітряних перевезень для членів ЄС, які хочуть брати в ньому участь;

– завершення формування Сил швидкого реагування ЄС;

– забезпечення боєздатності авіаносця з відповідним повним забезпеченням та супроводом;

– покращення виконання операцій ЄС на всіх рівнях у спосіб досягнення необхідної узгодженості та створення мережі взаємопов'язаних засобів зв'язку і покриття (наземного та супутникового);

– встановлення кількісних показників та критеріїв, яких мають досягти національні сили у сфері підготовки та застосування відповідно до Основної Мети 2010.

Основною інституцією ЄС, що відповідає за реалізацію спільної безпекової політики, є Рада ЄС, або Рада Міністрів. Відповідно до змін, внесених Лісабонським договором, Рада ЄС сприяє узгодженості зовнішніх політик Європейського Союзу стосовно їх відповідності загальним цілям

зовнішньої політики та організує спільну зовнішню та безпекову політику на базі загальних настанов та стратегічних напрямів, визначених Європейською Радою. Відповідно до нових змін створюється *Рада із зовнішніх відносин*, що забезпечує єдність, ефективність і послідовність дій ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики [7, с. 24].

Із набуттям чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 р., яким було внесено відповідні зміни до засновницьких договорів ЄС, запроваджено посаду *Президента Європейського Союзу*. Він очолює Європейську Раду та представляє ЄС у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики без шкоди повноваженням Високого представника із зовнішніх відносин та безпекової політики [7, с. 23].

Ключовим положенням Лісабонської угоди є пункт про взаємну оборону, який зобов'язує надати допомогу і підтримку в разі, коли «територія країни – члена ЄС стане жертвою військової агресії». Цей пункт схожий зі ст. V Вашингтонського договору, але важливо, що європейський документ сформульований жорсткіше, ніж документ НАТО. Це зобов'язання про колективну оборону у випадку воєнного нападу на будь-яку з країн-членів, а також положення про зобов'язання взаємного захисту країн – членів ЄС у разі терористичної атаки, стихійних або техногенних катастроф.

У межах спільної зовнішньої та безпекової політики Європейським Союзом реалізується спільна безпекова та оборонна політика (СБОП), основним завданням якої є виконання місій поза межами ЄС, зокрема операції з підтримання миру, запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки. Координацію та моніторинг діяльності країн-членів у даній сфері здійснює новостворене *Європейське оборонне агентство*. Воно виконує такі функції:

- розвиток оборонних можливостей;
- сприяння розвитку наукових досліджень і розробці нових технологій у сфері оборони;
- сприяння кооперації у сфері озброєнь;
- створення конкурентоспроможного європейського ринку оборонного устаткування і посилення європейської оборонної, технологічної та інституційної бази [4, с. 198].

Отже, основними практичними механізмами здійснення політики у сфері безпеки в рамках ЄС є:

- Спільна європейська політика у сфері безпеки та оборони – СЄПБО;
- Спільна зовнішня та безпекова політика – СЗПБ;
- Європейська безпекова та оборонна політика – СБОП.

У період 2011-2013 рр. передбачено розширення участі ЄС у закордонних операціях (місіях) і покращення співробітництва з ООН, НАТО та Африканським Союзом у сфері попередження і

розв'язання конфліктів [6]. Цивільно-військове співробітництво залишатиметься основою розвитку європейських безпекових процесів. Передбачено розробку нових ініціатив у рамках актуалізації концепції СЄПБО та пошук компромісів між країнами-членами та інституціями ЄС у зазначеній сфері.

Висновки. Таким чином, за останні 20 років політичні та інституціональні зміни в ЄС створили передумови для нового сприйняття поняття «суто європейського» безпекового простору. Розробка концепції європейської безпеки характеризується комплексним підходом, виявленням якісно нових загроз і водночас наголошує на визнанні спільних для європейських країн цінностей.

1. Якщо раніше держави Євросоюзу у питаннях безпеки поклалися повністю на політико-оборонний механізм НАТО і політичний механізм ОБСЄ та ООН, то віднедавна проблеми безпеки чим далі набувають актуальності для європейської політики і стають «внутрішнім пріоритетом» Європейського Союзу.

2. Сфера м'якої безпеки, тобто пост-конфліктне врегулювання та надання допомоги у цивільному менеджменті, і є наразі найбільш успішним та найкраще функціонуючим елементом ЄПБО. Сфера військового врегулювання і досі сприймається неоднозначно більшістю держав – членів ЄС та має багато перешкод на шляху досягнення ефективного функціонування.

3. За останнє десятиліття ЄС спромігся суттєво розвинути свою військову складову як важливу ланку ЄПБО. Зокрема створення і розвиток військових контингентів дозволили Євросоюзу взяти на себе виконання миротворчих місій як на європейському континенті, так і поза його межами.

4. Протягом останнього десятиріччя ЄС провів 23 цивільні місії та військові операції на трьох континентах. До них належать, зокрема, такі: миротворчі дії після наслідків цунамі у провінції Ачех (Індонезія); захист біженців у Чад; боротьба проти піратів у Сомалі та регіоні Африканського Рогу. Це свідчить про те, що роль ЄС як гравця у сфері безпеки стає відчутнішою.

5. Мотивація щодо покращення стану національної безпеки, стабілізація внутрішньої та зовнішньої ситуації, зменшення залежності та подальший вихід з-під впливу Росії і ряд інших причин змушують Україну більш активно діяти в рамках зовнішньої та безпекової політики. Загальний процес інтеграції до ЄС передбачає здійснення відповідних змін у всіх напрямках та сферах, включаючи безпекову, тому подальша участь у СЗБП має в позитивному відношенні позначитись на позиціонуванні нашої країни в безпековому вимірі геополітичного простору Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : [підручник] / за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого [та ін.]. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 620 с. – (Сер. «Бібліотека державного службовця у галузі європейської інтеграції»).
2. Грицяк І. А. Управління в Європейському Союзі: теоретичні засади : [монографія] / І. А. Грицяк. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 236 с.
3. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України / І. І. Жовква, Г. П. Немиря, Г. М. Перепелиця [та ін.]. – К. : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2007. – 84 с.
4. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К. : Довіра ; Генеза, 1996. – 942 с.

5. Теорія та практика європейського врядування : [навч. посіб.] / Л. Л. Прокопенко, О. М. Рудік, І. Д. Шумляєва [та ін.]. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – 216 с.
6. Berlin Plus agreement [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.nato.int/shape/news/2003/shape_eu/se030822a.htm.
7. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. – 2008. – Vol. 51.
8. Hill C. International relations and the European Union / C. Hill, M. Smith. – New York : Oxford University Press, 2005. – 492 p.
9. Morsh S. The international relations of the European Union / S. Morsh, H. Mackenstein. – Edinburgh : Pearson Education Limited, 2005. – 259 p.
10. Modified Brussels Treaty (Text of the Brussels Treaty signed on 17 March 1948 as modified by the Paris Agreements signed on 23 October 1954) [Електронний документ]. – Режим доступу : http://www.assembly.weu.org/en/documents/sessions_ordinaires/key/brusselstreaty.php.
11. Petersberg Declaration. Western European Union. Council of Ministers. – Bonn, June 1992. – 7 p.
12. Tonra B. Rethinking European Union foreign policy / B. Tonra, T. Christiansen. – Manchester : Manchester University Press, 2004. – 141 p.

Рецензенти: Пронь С. В., д. і. н., професор;
Сорока С. В., к. політ. н., доцент.

© Шатун О. Т., 2014

Дата надходження статті до редколегії 15.10.2013 р.

ШАТУН Володимир Тимофійович – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри державної політики і менеджменту Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв.

Коло наукових інтересів: менеджмент, державна інформаційна політика, феномен громадської думки.